

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XIV

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

СРПСКИ ЈЕЗИК

XIV/1–2

Београд, 2009.

811.163.41'373.611

СТАНА РИСТИЋ (Београд)

ПРЕГЛЕД НАЈНОВИЈИХ ТВОРБЕНИХ ПРОЦЕСА
(по врстама речи)

У раду је, на корпусу нових речи, дат преглед творбених процеса по врстама речи, и утврђено је да су најновији и најпродуктивнији процеси захватили највише именице, затим придеве и прилога настале конверзијом од придева, док се код глагола они појављују у знатно слабијем виду. Творбени процеси у раду праћени су на периферији пунозначних врста речи а не у њиховом централном делу.

Кључне речи: нове речи, творбени процеси, процес жаргонизације, процес интелектуализације, процес урбанизације, пунозначне врсте речи, српски језик

1.0. У раду су најновије појаве у творби речи разматране на изабраним примерима из Електронског корпуса нових речи Ђорђа Оташевића.¹ У фокусу истраживања творбених иновација су врсте речи, чиме се надовезујемо на истраживање нових појава у развоју лексике српског језика, започето у радовима Ристић 2008 и 2008а.²

1.1. У прегледу примера запажено је да се лексички фонд српског језика најновијег времена богати на више начина: увођењем нових речи за нове реалије и појмове из различитих области (*банкомат*, *ваучеризација*, *хакер*, *хакерски*, *хаковати*, *причаоница* са значењем 'ћаскаоница', *радарац*), позајмљивањем речи и творбених форманата из других језика³, активирањем

¹ Извори примера из корпуса навођени су онако како су дати у самом корпусу.

² О најновијим тенденцијама у развоју лексике в. Оташевић 2008: 94.

³ О статусу страних творбених елемената у српском језику в. Ћорић: 2008: 41–42, 69.

постојећих творбених модела, а у мањем обиму и променом значења постојећих речи.⁴

1.2. У деривацији је запажена продуктивност суфикса и суфиксоида страног порекла, типа: *-фоб(ија)* (*акрофобија, албанофоб, албанофобија, -филија, -оидан* (*амебоидан, аристократоидан, брзоидан, кретенoидан*), као и повећана адаптираност страних речи испољена у развијеним творбеним гнездима. Продуктивност моционих суфикса повећана је у сфери женских занимања, што показују примери типа: *адвокаткиња, академичка, активистица, алхемичарка, аматерка, амбасадорка, багеристкиња, басистица, барменка, боксачица, вероучитељица, пилоткиња, пругачица, хокејашкиња, шахисткиња, регруткиња, рокерица, специјалистица, стреличарка, стручњакиња, таксисткиња*; као и у сфери носилаца својстава, активности, поступка: *плаћеница, побуњеница* (в. Ћорић 2008: 197–208).

2.0. Преглед творбених процеса по врстама речи показао је да су најновији и најпродуктивнији процеси захватили највише именице, затим придеве и прилога настале конверзијом од придева, док се код глагола они појављују у знатно слабијем виду, али се и у њиховој творби неки типови могу сматрати продуктивним.

Пошто су најтипичнији продуктивни творбени процеси у новијем развоју лексике српског језика већ увелико монографски представљени (исп. Клајн 2002, 2003, Ћорић 2008 и Оташевић 2008), у овом раду ће се разматрати оне иновације у творбеним процесима код пунозначних врста речи које се одигравају на њиховој периферији, али по постојећим творбеним моделима. Оне се због нарушавања правила спојивости творбених форманата са основним делом јављају као необичне, неочекиване иновације, које су занимљиве не само са становишта стилске маркираности него и са социолингвистичког, прагматичког и нормативног становишта. Нормативни статус нових речи регулише се на основу њихове прихватљивости у језику.⁵

Тако ће у оквиру именичке творбе бити разматрани примери типа: *амбалажер, амблематика, анонимац, багателизација, брутализација, ватротворац, вирусноша, сваиточиња, серилизација 'прављење тв-серија', системаш, скорбуташ, смртоносје, снахоубица, снобовлук, спрдач, таложниште, хашишар, хорорист*; гл. именице: *акцијашење, рецептовање, џаминизирање*; апстрактне именице: *алузивност, почетност, самство, страност, трезност*,

⁴ По Ђ. Оташевићу, највише нових речи настаје извођењем и слагањем помоћу домаћих средстава, при чему су нарочито бројне именице на *-ост, -ство, -ње*, именице и придеви са префиксом *не-*, придеви са суфиксом *-аст*, придеви од гл. прилога садашњег, придеви, именице и прилози с елементом *полу-*, док су глаголи ретки, а осталих врста речи готово да и нема (2008: 42–44).

⁵ О условима за усвајање нових речи в. Оташевић: 2008: 52–54, а о лексичком нормирању и установљењу лексичке норме в. Ристић 2006.

трулежност, узмуваност, уозбиљност, ућуталост, филозофичност; у оквиру придева примери типа: *науковит, тањираст, устаст; тиктакав, тмаст, ћаскав, цмокав*; затим прилога: *брзовито, топлински* и глагола, примери типа: *академизовати, актуелизирати/-овати, аматеризовати, амбасадоровати, анонимизирати, брежуљкати се, логицирати, рољгати се* и др.

2.1. Именице

2.1.0. У деривацији именица развој српске лексике прати уједначено појачавање процеса мутације (евидентно у сталном порасту броја деривата ималаца занимања, вршилаца радње и носилаца особина), процеса модификације (појачано активирање моције у сфери женских занимања и проширивање деминуције на нове групе именица, као и појачавање њихове стилске маркираности у негативном значењу) и процес транспозиције (стални пораст броја апстрактних именица и појачавање продуктивности њихових творбених типова, као и повећање броја глаголских именица).

2.1.1. У групи именица са значењем носилаца особина, у којој су процеси интелектуализације и жаргонизације⁶ испреплетани, и која захвата и најсуптилније и најбаналније сфере наше садашњице, преовлађује комбиновани начин творбе, деривација и композиција, што показују именице типа: *амебоноша, дубоконаклонац, књигомафија, компартијка, лумпенинтелектуалац, мафиократија, мрзокоментатор, снахоубица, мајмунофан, сатворац, славољупко, слободоносац, филмолубац*, као и примери њихове употребе:

У једном тренутку /је/ изгледало да ћемо бити балканска Куба, расадник националкомунизма и мафиократије (Н 2402, 44). Мењао сам послове, бележио шта ми се догађа и даље запажао да пишем о себи као о одљуђенику који би да савлада лавиринт око себе, а и себе, бежањем у веру, наду (Блуд, 113).

Бројне су и деривирани именице типа: *голицатељ, обуздавач, папираш, паролција, пустошитељ, системаш, спрдач, функционерџија, обичњак, одљуђеник, окрвављеник, разочараник, скорбуташ, сламатељ, трендаш, фантастичар*.

Обуздавачи младости се понашају исто (БН 80, 38). Спрдање у малом граду, као да сам градска будала број један. Наш је град тако рећи имао нову атракцију, а моји суграђани одувјек су изврсни *спрдачи* (Мркић, 63). Био је неполитички, *обичњак*, није имао везе са чланом педесет осам (Колима, 20). Пролећна симфонија (...) доста је амбициозно замишљена, о чему сведочи и продукција, избор глумаца (...) и музичке интерпретације за звучну кулису (међу којима је и наш *трендаш* Погорелић) (Дуга 399, 62).

Лексика овог типа, као и већина оне, која је предмет разматрања у овом раду, одликује се повишеном експресивном тоналношћу, а њени носиоци су

⁶ О процесу жаргонизације и о жаргону у српском језику в. Бугарски 2006.

припадници урбаних средина. Тако да се у вези са разматраном лексиком срећемо са феноменом урбанизације језика, као новим процесом, чија би улога у језичком стварању и регулисању лексичке норме могла да буде предмет посебног истраживања, што показују наведене именичке лексеме и примери њихове употребе, а што ће се показати и у даљем излагању.

2.1.2. Слични процеси евидентни су и код експресивне жаргонске лексике са значењем ималаца занимања. Многе од њих јављају се као друго, експресивно име за одређену реалију, типа: *пасошник* према *цариник*, *чекићар* према *ковач*, *ископавач* према *археолог*, *штијуниста* према *штијун*, *кључодржац* према *кључар*. Друге именице представљају духовите називе и то како за нова легитимна и већ позната занимања: *плакатер*, *радарца*, *сардинаш*, *софтвераш*, *стрипација*, *тонац*, *хорорист*, *шлагераш*, *шлепација*, *филмотворац*, тако и за нелегитимна и мање позната занимања: *уносивач* (књига преко границе, шверцер), *играчка*, *роштиљаш*, *мачколог*. Једино је именица *акупунктор* неутрална по значењу и означава занимање актуелно у савременој медицини.

Компјутерски „*играчкари*“ чекају да се тржиште мало стабилизује (СК 10/1987, 32). Чувени *мачколог* Дезмонд Морис чак претпоставља да је мајка богиња-девица Бастет претходница хришћанске Богородице (Н 2438, 63). Људина повика: „Пасоше на преглед, молим“. Неки дадоше, ја рекох да не идем даље од Јесеница. Добро, рече *пасошник* и изађе (Во, 136). Према ријечима једног од петорице *софтвераша* који су запослени у електроничком центру, „софтвер за то оригинални је производ нашег подземља“ (С 481, 86); „Историја Срба“ Јована И. Деретића, све доскора, није смела да се уноси у ову земљу. Ако би неком то и пошло за руком, а Служба то дознала, долазила би, у глуво доба, на врата *уносивача* књиге у Југославију и пленила би „Историју Срба“ (Н 2369, 59). Зашто то радиш питају *чекићара*, док кује. Ето тако, у пећини се чује (Битни, 11).

2.1.3. Број апстрактних именица знатно је повећан појачаним процесом транспозиције, при чему је равномерно заступљена деривација и комбиновани начин творбе: деривација и композиција. Многе од њих представљају експресивне, јер се јављају као маркиране лексеме према већ постојећим именицама: *комуњаризам* – *комунизам*, *мрзитељство* – *мржња*, *сијатељство* – *светлост* (у ословљавању: *ваши светлости* / *ваше сијатељство*):

Барске новине за раскривавање завјереништва, корупције, лоповлука, непотизма, једноумља, правде у функцији власти... Управо то је „*комуњаризам*“, а наша варијанта *комуњаризма* је „*титоизам*“ (БН 141, 3). Кулминација *мрзитељства* према „*бизанту*“ је Русова идеја о искључењу из Југославије (Дуга 399, 11). Ја, *ваше сијатељство*, желим да служим цару (Гутљај, 22).

Велики број апстрактних именица представљају нове творенице којим се од основа са конкретним значењима исказују апстрактна значења: *жутоћа* – *жутина*, *навијаштво* – *навијање*, *обичајност* – *обичај*, *опростивост* – *опроштај*, *палост* – *пад*, *падање*, *сагледљивост* – *сагледавање*, *тмастост* – *тмина*, *самство* – *самоћа*:

Дуга размишљања о *палости* човечије природе довела су ме до чврстог уверења да човек не вреди ништа (Уклета, 142). Доспео је до рђавог стања ограниченог *самства*, незадовољства, невољности да постоји (Белоу, 98);

или се јављају као варијанте постојећих апстрактних именица: *сушност* – *суштина*, *трулежност* – *трулост*

Ти мостови су, заправо, мостови наше *сушности* (БН 92, 40). Катастрофа данашње Европе јесте у њеној *трулежности* и униформисаности лишеној сваке племените драматичности (БН 65, 37); Та спољашња *трулежност* Европе само је пројекција труљења које се одиграва изнутра (БН 90, 24).

Већи број апстрактних именица настао је од нових основа: *игривост*, *куловство*, *кучкарство*, *лимунскост*, *страност*, *трезност*, *уђталост*; *снобовлук*; *мушкољуб*, *кишомет*, *зверољупство*, *климоглавство*, *кероубиство*, *кучеждерство*, *митоисторија*, *ипијуноманија*:

Било је случајева педерастичке па чак и *зверољупства* (...). Неки каплар из Орко-неса затечен је како води брачни живот с мајмуницом (Јаса, 14). Ох, помислио сам на племенити облик њених груди, избезумљујућу *лимунскост* тих сисица (Васа, 10). Његова детињастост, *игривост* и веселост, може користити друкчијим начинима нашега вођства (Аристид, 277); У зградама (...) још неопљачканим и непресељеним у сеоске штале, (...) видим бивше царство, остатке моћи, стамености, каменитости, *уђталости* (Зуб, 170). И плочник којим је трчао, гладак, био му је стран. Али та је *страност* била благотворна (Дорћол, 118). Само нек девојке заиграју коло, то облаке привлачи. Покажите се на брду што се види из даљине, на *кишомет* хода (Битни, 19). Још Буњуел, са „Андалузијским псом”, начео је табу-тему *кероубиства* и *кучеждерства* (Н 2389, 62).

Како примери показују, наведене апстрактне именице су нове или по начину творбе у коме се продуктивним творбеним елементима нарушавају правила постојећих ограничења семантичке и лексичке спојивости са основама, или су пак настајале у процесу именовања нових реалија по постојећим творбеним моделима. Пошто је корпус формиран на најновијим изворима писаног језика у коме преовлађује публицистика, новонастале речи су углавном стилски маркиране и многе од њих спадају у експресивну лексичку.

Именице изведене суфиксом *-изација*, који је иначе карактеристичан за девербативне именице, у новије време, а посебно у корпусу нових речи, представљају десупстантивна образовања, јер глаголи од њихових основа нису потврђени: *рутинизација*, *серијализација*, *скандинавизација*, *вашаризација*, *шератонизација*:

„Балканизација” може бити „скандинавизација” (Н 2066, 13). „Шератон” у Кнез-Михаиловој је као наковањ на порцуланској тацни. ... *Шератонизација* Кнез-Михаилове улице логичан је крај архитектонског терора (БН 83, 32).

У корпусу се јављају и поетизми типа: *сноморица*, *умислица*, *човекомрзје*, *чудотворје*, *смртоносје*:⁷

Кад сам коначно заспао, мучила ме опет иста *сноморица* – Перо Дјетлић хоће да ми преотме награду на томболи (Вуди, 112). Не дозвољавам да Рамоново име користиш за своје бедасте *умислице* (Хинг, 130). Додавао је својој потиштеној грађевини још једну опеку незадовољства, сумора, *човекомрзја* (Рулет, 58). Тај злодух би је, зачудо, обасипао и осећањима на боље дане, када је спокојно живела у *чудотворју* као што живе птице у зраку, или рибе у води (Фауст, 44). *Смртоносје* у испруженој Нептуновој руци (Фауст, 13).

2.1.4. Појачани процес транспозиције показује се и у великом броју глаголских именица. Углавном су у питању изведене именице: *жуђење*, *загуравање*, *климуцање*, *ракетирање*, *табуирање*, *упаравање*, а јављају се и примери комбиноване творбе: суфиксално-префиксалне и комбинација деривације и композиције: *упризораване*, *упросечење*, *одљуђење*, *књигољубље*, које заједно са именицама: *комунизовање*, *маказање*, *паролашење*, *слаткарење*, *маминизирање*, *мезирање*, представљају примере са непотврђеним глаголским основама. Тако да оне, заједно са истакнутим примерима апстрактних именица, иако настале по продуктивним типовима творбе, чине иновацију јер показују да је процес номинализације и у најновијем развоју српског језика још увек актуелан и да је у сталном порасту.

Примери:

Прозори се гасе, обилазим их опет, у њима су огњишта, људи побегли од масе, стегли се, држе један другог за полне органе, прибежиште, *одљуђење* (Блуд, 83). То (...) иде на штету добронамерних активиста, јер сваки њихов конструктиван приједлог буде затомљен екстремистичким *паролашењем* (С 490, 36). Посластичарство и *слаткарење* (...) није једини начин убирања средстава за живот (М 44, 24). Процес „*маминизирања*” српских споменика културе на Косову и Метохији неки напросто доживљавају као „техничку грешку компјутера” (Дуга 1350, 60).

2.1.5. Именице са значењем ствари, предмета јављају се углавном у процесу именовања нових реалија, било да су неутралне, као примери типа: *сапунарница*, *шишалница*, *ометач*, *гумерице*, *магленке*, *причаоница*, *сендвичарница*, *мајмунара*, *сокара*, било да су експресивно маркиране, типа: *сагоревач*, *сажисжач*, *ефектотека*, *удебљивач*, *дрвождерач*, *грмљиште*, *пљачкаоница*, што показују примери њихове употребе:

Предраг Стрмац покушава да сачува једну стару зграду, бондручару од напада силаца и других *дрвождерача* (Епитаф, 15). Прије се сматрало да су комплексни житнодушични угљикохидрати јаки *удебљивачи* (Из 273, 88). Сада се „Висоцки бар” претворио у *пљачкаоницу* странаца који желе доћи на чувено мјесто (С 489, 59).

2.1.6. Код деминутива иновације се јављају у повећању броја групе речи које се деминуирају, као и у промени субјективних значења, уместо хипокористичног

⁷ О поетској функцији деривата са суфиксом *-је* в. Клајн 2003: 129–130.

значања све више се употребљавају са негативном конотацијом и ироничном маркираношћу, што показују примери типа: *гневић*, *звукић*, *зградурак*, *мушкић*, *статутчић*, *универзитетић*, *факултетић*, *хитић*.

Тко је још у ергели? – Једна лезбача и један девојачки *мушкић* (Мадона, 18). Вероватно постоји неки *статутчић*, нека беда од *статутчића*, по коме осioni градски апаратчици имају право да нам раде то што нам раде (Н 2442, 64). Чим заврши високе школе, група високошколаца оснује факултет у свом месту (...). Тако су се ти *универзитетићи* и *факултетићи* одржали (И 238, 33). Изненада од *хитића* дана прешао */би/* на симфоније (Н 2356, 61).

2.1.7. Као што је показано, напоредо са творбеним процесима који захваћају централни део именичке лексике, одигравају се слични творбени процеси и на периферији именичког лексичког система. И код периферне именичке лексике преовлађује творбени процес деривације, а јавља се и комбиновани начин творбе: деривације и композиције, префиксације и композиције, као и префиксално-суфиксална творба.

У деривацији именица уједначено се интензивирају процеси мутације, модификације и транспозиције, што се показало у прегледу именичких група. У грађењу нових именица заступљени су многи продуктивни творбени типови, међутим иновације се јављају у основном делу твореница било да се њиме именују нове реалије из савременог окружења било да се неке групе речи мимо досадашњих правила уводе у одређене творбене типове без ограничења. Међу новим именицама налазимо бројне групе са значењем ималаца занимања и носилаца особина, затим велики број апстрактних именица и њима блиских глаголских именица и нешто малобројније именица са значењем ствари, предмета и др. конкретних реалија.

Запажено је проширивање деминуције на семантичке типове именица које нису подложне овом типу творбе, при чему се уместо позитивне конотације хипокористичног типа све више употребљавају са негативном конотацијом ироничног типа.

Евидентна је појачана експресивизација⁸ код свих именичких категорија, осим код именица које означавају ствари, предмете. Веома велики број апстрактних именица, од којих су многе и стилски маркиране, као и велики број стилски маркираних именица са значењем ималаца занимања, вршилаца радње и носилаца особина показују да се језичко стварање преко лексике одвија напоредо у процесима интелектуализације и жаргонизације језика. Коришћење постојећих творбених типова и модела не само на материјалу домаће лексике него и лексике страног прекла показује творбене потенцијале и асимилативну снагу српског језика, која као непресушно врело стимулише индивидуалну креативност носилаца српског језика и у домену творбе. Показало се да они

⁸ О процесу експресивизације и о експресивној лексици у српском језику в. Ристић 2004.

као инвентивне језичке личности српског језика активно суделују у језичком стварању, и то не само као песници и представници престижних идиома него и као представници свих других језичких идиома.

Велики број нових твореница глаголских именица и неких апстрактних именица, нпр. деривата са суфиксом *-изација*, указују на континуитет појачане тенденције номинализације у најновијем развоју српског језика, јер многе од њих немају глаголске еквиваленте као мотивациону основу, која је типична за девербативне творбене типове.

2.2. Придеви

2.2.0. Код новонасталих придева евидентни су сви продуктивни типови творбе, а иновације се јављају у проширивању дистрибутивног потенцијала основа било да се ради о дериватима или сложеницама.

2.2.1. Тако се суфиксом *-аст* у споју са именичким основама уводе нове могућности успостављања сличности по облику: *сандучаст*, *устат*, *бундеваст*, *ђонаст*, *капљаст*, *квасаст*, *тађираст*, *чираст*:

Извијала је свој огромни трбух, своје *бундевасто* лице (Мадона, 21). Косили */су/* митраљезима и малокалибарским топовима из својих малих, *чирастих* купола (Изгон, 287). Право је чудо (...) да та игра буде тек данас примећена од ове *квасасте* анемичне жене (Књига, 55). Лица су им била *ђонаста* и спечена (Изгон, 433). Ах, те дивне *капљасте* груди (Приче, 34).

2.2.3. Јављају се нови квалификативни и односни придеви са суфиксима *-ски/-чки*: *софтверашки*, *софтверски*, *удружењски*, *комуњаристички*, *лустерски*, *храмски* и са суфиксима *-ан/-ни*: *андроцентричан*, *спермалан*, *сифиличан*, *табуцран*, *уживљајни*, *заокретни*, *заскочни*, *јајетни*, *јогуртни*, *стриповни*, *астални*, *сладоледни*:

Тај се партијски скуп од тада назива *заокретним* (С 470, 89). Свјетло жмирне, а она смјеста трепне у неком смијешном *заскочном* изненађењу (Папуче, 127). Прелаз са илустрације на *стриповно* приповедање код Дарка Перовића није се догодио у пуној мери током стварања кратких стрипова на једној табли (Н 2064, 42). Кроз изанђали кров од салонита боца пролете као кроз *јајетну* љуску (Срам, 114). Ту се све окреће око стола. *Астални* систем света важиће све дотле док се не појави Коперник (Озон, 22). Ово је организирана *спермална* банка. (...) Заmrзавамо сперму с циљем да у сваком тренутку имамо одговарајуће квалитетно сјеме за наше потребе (Е 22, 91).

2.2.4. Број придева насталих од глаголског прилога садашњег и даље се повећава, што показује корпус нових речи: *спаљујући*, *вребајући*, *вриштећи*, *зачикујући*, *зјапећи*, *зрачећи*, *исцјавајући*, *тепајући*, *шамарајући*, *точећи*:

Антић се бави *исцјавајућом* лепотом предела (Н 2438, 43). Дубровник, актуелан и бомбардован у октобру, замениле су *шамарајуће* вуковарске вињете (Клоака, 50). Дубоки

тепајући глас (БН 82, 39). Уврћући чуперке на челу, готово пале преко тамнохладних *вребајућих* очију (Мекс, 95).

2.2.5. Иновације се јављају и код девербативних придева са суфиксом *-ив/-љив*, типа: *истрчљив*, *мислив*, *шмуљив*, као и са суфиксом *-ав*, типа: *буркав*, *вребав*, *вриштав*, *сркутав*, *ћаскав*, *шепурав*:

Суки /је/ живахна и *ћаскава* (Иствик, 44). Понекад га чујем после *шепураве* музичке шпике (Белоу, 212). Некакав одвратан, *сркутави* звук пратио је његово напредовање кроз муљевити плићак (Гарп, 113). Јосип шкргутне зубима (...) стишавајући хотимице *буркаво* дисање (Папуче, 164). Ако је пак у ишчекивању њеног скончања било и извесне *вребаве* промишљености (...) – онда је то било због (...) присуства трећег бића (Искушења, 7). Тамо треба да оде то *вриштаво* дериште (Из 272, 110).

Оба творбена типа су конкурентни са попридевљеним облицима глаголског прилога садашњег од глагола несвршеног вида, па тако имамо *вребав* – *вребајући*, *вриштав* – *вриштећи*, а могло би бити и *мислив* – *мислећи*.

2.2.6. У придевској творби евидентне су иновације и на плану увођења и продуктивности суфикса страног порекла типа *-оидан*: *амебоидан*, *аристократоидан*, *кретеноидан*, који се у корпусу нових речи везује само за основе страног порекла:

Мени је страно свако *аристократоидно* вредновање (Могуће, 2). Све /је/ испрограмирано у њиховим *кретеноидним* компјутерима на којима су непријатељи означени као мете (БН 90, 24).

2.2.7. Велики број нових придева настао је композицијом: *дрвеноног*, *женскополни*, *дубоковид*, *звонолик*, *задњератни*, *лакогласан*, *клемпоух*, *ликтворан*, *стакластоок*, *шиљатоух*, *бресколик*, *тиктакав*, *мушкоубојит*, *ушкошовинистички*, *комуидно-комитетски*, *косматорук*, *ускосебичан*, затим комбинованом творбом: *лакозаљубљив*, *мафиократски*, *оживотињен*, *осрбљен*, *онебешен*:

Из *звонолика* врча наточио му је вина (Мадона, 10). Косово нас је везало у тај венац *онебешене* Србије и *осрбљених* небеса (По 57, 22). Да су ме само видели у том тренутку, са *бресколиким* Весниним дупенцетом испред њихових озбиљних лица (Књига, 175).

2.3. Прилози

2.3.0. Иако се у српском језику иновације највише испољавају код именица и придева, а с придевима у вези и прилога насталих конверзијом од придева, из корпуса нових речи у разматрање су узети прилози необични по основама.

2.3.1. Тако имамо прилоге настале конверзијом од нових придева, типа: *мравињасто*, *зглобасто*, *гњавежно*, *каскаво*, који се јављају у функцији модификације придева, што показују примери употребе:

Како пренебрегнути нимало занемарљиву улогу његова тела запосленог на некакав *мравињасто* досадан начин (Гојко, 8). Свој набрани врат (...) украшавала /је/ једном ниском вештачких бисера, на којој је средишњи комад било једно старинско седефасто јаје са *гњавежно* утиснутим златним крстићем (Иствик, 65). Шака (...) као да је поцинкована и *зглобасто* упешћена (Гојко, 103). Сам се тетураво дигне и упркос врућим боловима стаде посртати *каскаво* према селу (Папуче, 170).

2.3.2. Другу групу чине прилози изведени од необичних придевских варијанти обичних придева, типа: *брзовито – брз, гумијасто – гумен, топлински – топао*, и они реализују функцију прилошке одредбе или се јављају у лексичком језгру предиката:

Лијева му /је/ рука титрала *брзовито* и еластично, гудало је развлачио меко (Папуче, 33). Осетићемо како она /платна/ делују сугестивно, моћно, *топлински* (БН 83, 38). Сва му кожа на лицу постаде преобилата, *гумијасто* се развлачила и натезала преко костију (Папуче, 124).

2.3.3. Међутим, много већи број нових прилога није деадјективног порекла, него десупстантивног, и настао је у универбизацијом од предлошко-падежних синтагми, што је мотивисано језичком економијом, која се реализује на свим језичким нивоима, не само на лексичком, и која интензивније прати језичке појаве у најновијој фази развоја. То су прилози типа: *индексно – путем индекса, скицозно – у виду скице; филмично – путем филма; играчки – у погледу игре; стриповски – као у стрипу, на начин стрипа; трагедијски – као у трагедији, на начин трагедије*. Таква је већина прилога у корпусу нових речи и јављају се најчешће у функцији модификације придева, па имамо и примере типа: *каскаво, стресогено, гњавежно, зглобасто, страиносудски, фалички, шенгенски*, што показују одабрани примери употребе:

Презентовале /су/ најновија научна достигнућа како да жена остане сексуално витална и после менопаузе, која се, по правилу, доживљава *стресогено* и трауматично (БН 98-99). Кажу да је играч *играчки* мртав када му постане свеједно да ли добија или губи утакмицу (Пангић, 41). Присјетио се како су се ствари и слике, *стриповски* плошне, претапале (Угрешкић, 223). Пут у Румунију не представља потешкоћу. Граница је скоро „*шенгенски*” пролазна (БН 63, 29). Шака (...) као да је поцинкована и *зглобасто* упешћена (Гојко, 103). Сваки текст је тако генерисан (...) да може да се *индексно* повезује са другим текстовима градећи поље, мрежу или мапу појмова (Појмовник, 5-6).

2.3.4. Прилог *фацимице*, иако припада регуларном типу творбе, припада супстандардној, коловијалној лексици.

Отворена ладница комодe Луј XV с којом сам се сударио *фацимице*, пољубивши при том једну позлаћену апликацију (Вуди, 73).

Новонастали прилози најчешће се употребљавају уз придеве у функцији модификације придевског значења или се као предикативи јављају у лексичком језгру предиката, допуњавајући помоћне глаголе или глаголе непотпуног значења.

2.4. Глаголи

2.4.0. Иновације код глаголске лексике јављају се у знатно мањем броју и крећу се у оквиру регуларних творбених типова, при чему ни у погледу творбених елемената ни творбених типова не појачавају продуктивност ни отвореност парадигматског низа.

2.4.1. Већи број припада оказионализмима десупстантивног образовања и они илустрју идиолекатску креативност у коришћењу творбених потенцијала, типа: *роглати се, искурирати, рутинизирати, табуисати, брежуљкати се, истигрити се, наклавирирати се, спермирати, спрејати, џепирати, убубрежити се, ујастучити, омужевити*.

Да га улепшим и очовечим мођју, *омужевим* богатством (Рулет, 94). Давно се та бирократија (...) *убубрежила* у раднички слој (Дуга 335, 23). Нагло отвори *ујастучена* врата (Бах, 152). Остани који дан у кући, *искурирај* своје ране (Мркић, 122). Клавир је згодан да се човек на њега *наклавири* и да негде стави своје пиво (Скитам, 241). То је био начин да добије у времену, да пијани постану пијанији и тиме привлачнији избор, јер он тада *џепира* долар за себе (Лее, 50). Група из Дубраве, која је радила изванредно естетски чист графит „Луцифер”, упадљиво се освртала док је *спрејала* нацртану скицу (С 488, 9).

2.4.2. Мањи број показује настављање тенденције деминуирања глагола, појаве која континуирано прати развој лексике српског језика, типа: *олакашинути, гуткати, дрхтуцкати, спавкати, ћопуцкати, брежуљкати се*.

Озон – рече – ваздух је *олакашинуо*, најзад ће и та природа искусити своје пре-чишћење (Хегел, 210). Док сам се опорављао од операције колена, *ћопуцкао* сам по дворишту (Бадем, 84). Ошамућени омориним немирно су, као и она, *спавкали* на тврдим узглављима (Палуче, 8). *Гуткали /су/* лимунаду (Хегел, 157). Ја сам лежала и *дрхтуцкала* у кревету (Хегел, 150). Фецски су се дојке час валовиле, час *брежуљкале* (Мадона, 13).

2.4.3. Примери десупстативних глагола: *амбасадоровати, аматеризирати се, фашизирати шанковати, кибларити*, представљају иновације и са социолингвистичког и са творбеног становишта. Са творбеног становишта ови примери могу иницирати продуктивност новог творбеног типа глагола: извођење глаголских деривата од неизведених именица ималаца занимања или вршилаца радње, најчешће страног порекла, које улазе у српски језик са новим занимањима и другим садржајима условљених актуелним социјалним, културним и др. условима живота и рада. Глаголи изведени на овакав начин, и када у основи имају домаћу реч, указују на установљење новог творбеног типа који је супротан творбеном типу настајања деврбативних именица у сфери занимања, вршилаца радње, и који се одвија паралелно с њим, што се може видети из примера њихове употребе:

Ако не могу да опстану без општинских каса, нека се *аматеризују* (Дуга 337, 55). У Кинеза је обичај да амбасадор мора знати језик земље у којој ће *амбасадоровати* (Н 2377, 63). У тим околностима *фашизирати* масу није проблем (Н 2428, 23). Он прекида туче,

избацује пијанце (...) и *шанкује* за баром (Слике, 19). *Кибларити* значи дежурати крај кибле. То ради банда (Банда, 86).

2.4.4. Мањи број нових глагола и то префиксално-префиксоидних или је девербативног порекла, типа: *одљубити се, сролати се, усапунати, устуцати, полуосмехнути се, полусмешкати се, полушаптати*, или деадјективног порекла, типа: *опакошћавати се* и *узнојавати*:

Схватно сам да она није за мене и *одљубио се* за 45 минута (Нисам, 101). Чарале су се *сролале* као да су десетак бројева превелике (Е 29, 43). У њему оне бујају и *опакошћавују се* (Банда 133). Добила је неке таблете што *узнојавају* и још је пила врући чај с румом, па је цијели кревет био мокар од зноја (Мркић, 102).

3. На основу овог сумарног прегледа творбених процеса код пунозначних врста речи може се закључити да велики број нове лексике настаје у појачаним процесима интелектуализације и жаргонизације, процесима који у најновијем језичком развоју теку паралелно и без оштрих граница. Корпус нових речи показује да се ово међусобно приближавање удаљених развојних процеса јавља као последица урбанизације језика, чија улога у језичком развоју може бити предмет посебног разматрања. Продуктивност истих творбених типова у оба процеса још више замагљује иначе нестабилне границе међу функционалним стиловима и језичким идиомима, а проток лексике на релацијама између различитих функционалних стилова, као и на релацији престижни – непестижни језички идиоми знатно се убрзава, чиме се стварају повољни услови за стабилизацију лексичке норме.

Пошто су творбени процеси у раду праћени на периферији пунозначних врста речи, а не у њиховом централном делу, примери из корпуса нових речи су у највећем броју стилски маркирани,⁹ и припадају жаргонској и супстандарној лексици. Стилска маркираност твореница може долазити од творбене основе или форманта, при чему је веома важна и семантика творбене основе (исп. Ћорић 2008: 178–179). У спојивости творбене основе и форманата укинута су многа лексичка и семантичка ограничења, чиме се такође остварују одређени стилски ефекти. Запажено је да се у творби речи изгубио значај порекла творбених елемената – домаћих или страних, па је и у разматраном сегменту творбе нових речи уочен појачан процес хибридизације, који се у многим случајевима реализује и као стилска маркираност твореница.

Из свих наведених разлога већина примера нових твореница са периферије пунозначних врста речи је стилски маркирана и припада лексици субјезичких идиома, која се може посматрати и као посебан лексички слој.¹⁰ У настајању овог лексичког слоја, како нам се чини, највећу улогу је одиграо процес урбанизације лексике српског језика.

⁹ О стилистичким аспектима творбе речи в. Ћорић 2008:177–181.

¹⁰ О раслојности лексике српског језика в. Ристић 2006.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бугарски 2006:** Bugarski, R., *Žargon, Lingvistička studija*, Drugo, prerađeno i prošireno izdanje, Beograd.
- Клајн 2002:** Клајн, И., *Творба речи у савременом српском језику, Први део, Слагање и префиксација*, Београд.
- Клајн 2003:** Клајн, И., *Творба речи у савременом српском језику, Други део, Суфиксација и конверзија*, Београд.
- Оташевић Ђ.:** Електронски корпус нових речи
- Оташевић 2008:** Оташевић, Ђ., *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику. Лингвистички аспекти*, Алма, Београд.
- Ристић 2004:** Ристић, С., *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*, Монографије 1, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ристић 2006:** Ристић, С., *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 3, Београд.
- Ристић 2008:** Ристић, С., Неке најновије појаве у развоју лексике српског језика (на примеру твореница са префиксима *не-* и *анти-*), *Научни састанак слависта у Вукове дане 38/1*, Београд, у штампи.
- Ристић 2008а:** Ристић, С., Сложенице у корпусу нових речи са творбеним елементима у значењу квантификације, *Зборник са међународног научног скупа Српски језик и друштвена кретања*, ФИЛУМ, Крагујевац, у штампи.
- Стевановић 1975:** Стевановић, М., *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.
- Ћорић 2008:** Ћорић, Б., *Творба именица у српском језику*, Библиотека Књижевност и језик, књига 24, Београд.

THE LATEST WORD-FORMATIONAL PROCESSES FROM THE VIEW-POINT OF WORD CLASSES

Summary

Overview of word-formational processes according to word classes, based on the corpus of neologisms, has shown that the latest and the most productive processes are

mostly those applying to nouns, adjectives and adverbs derived from adjectives through the process of conversion, whereas processes applying to verbs occur to a lesser extent. The word-formational processes were investigated on the periphery of lexical words, and not in their central part; thus, the examples from the corpus of neologisms are for the most part stylistically marked and belong to substandard vocabulary. This type of vocabulary, in the latest phase of development of the Serbian language, has been segmented into a separate lexical layer, which owes its existence largely to the process of urbanization of Serbian vocabulary. On the other hand, going parallel with the intensified process of jargonization, there is also the intensified process of intellectualization of language. The corpus of neologisms has shown that those two disparate processes come close together in the process of urbanization of language, whose role in the further language development deserves to be a separate subject of investigation.

Stana Ristić